

Satversmes tiesas judikatūra

Latvijas Republikas Satversmes
109. un 110. pants

SOCIĀLĀS TIESĪBAS

2025

Sociālās tiesības: Satversmes tiesas judikatūra par Satversmes 109. un 110. pantu.
Satversmes tiesas judikatūra. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2025, 128 lpp.

ISBN 978-9934-621-32-1

© Satversmes tiesa, 2025

© Makets: Kristaps Zvaigznīte, 2025

© Tiesu namu aģentūra, 2025

Izdevējs: Tiesu namu aģentūra

Baldones iela 1 B, Rīga, LV-1007

tnagramatas.tna.lv

Grāmatžurnālu sagatavojis Satversmes tiesas Juridiskā departamenta vadītājs Kristaps Tamužs, Juridiskā departamenta vadītāja vietniece Elīna Podzorova, tiesas padomnieki Baiba Bakmane, Gatis Bārdiņš, Sandijs Statkus, Uldis Krastiņš un Kristiāna Pētersone. Izmantoto nolēmumu rādītāju sastādījusi tiesas konsultante Marta Spale. Literārā redaktore – Marika Saturiņa.

Grāmatžurnālā iekļauti nolēmumi, kas pieņemti līdz 2024. gada 20. novembrim.

Grāmatžurnāls nav uzskatāms par tiesas nolēmumu vai tā daļu un nav saistošs Satversmes tiesai.

Spriedumi, lēmumi un cita informācija par Satversmes tiesu atrodama tiesas tīmekļvietnē <https://www.satv.tiesa.gov.lv/>.

PRIEKŠVārds

Satversmes tiesas Juridiskais departaments ir sagatavojis apkopojumu par Satversmes tiesas judikatūrā atklāto Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 109. un 110. pantā ietverto sociālo tiesību saturu un šo tiesību piemērošanas metodoloģiju. Šis ir jau ceturtais grāmatžurnāls no Satversmes tiesas publikāciju sērijas, kurā tiek apkopota Satversmes tiesas judikatūra par dažādiem Satversmes pantiem. Šo publikāciju mērķis ir padziļināt ikviena Latvijas cilvēka izpratni un zināšanas par pamattiesību saturu. Tādējādi tiek stiprināta sabiedrības uzticēšanās gan Satversmes tiesai, gan valstij un tiesībām.

Nav nejauši tas, ka šī publikācija veltīta tieši sociālajām tiesībām. Ekonomiskās krīzes laikā 2008.–2010. gadā sociālo tiesību jautājumi ieguva īpašu aktualitāti un līdz ar to Satversmes tiesai nācās formulēt būtiskas atziņas par šo pamattiesību kodolu un pienākumiem, no kuriem valsts nav tiesīga atkāpties pat krīzes situācijā. Proti, Satversmes tiesa uzsvēra, ka valstij ir pienākums ikvienam garantēt tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī un šo tiesību mērķis ir, cik vien tas iespējams, kalpot cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai.¹

Pašreizējo globālo procesu ietekmē sabiedrība saskaras ar aizvien jaunām krīzēm un demokrātiska tiesiska valsts – ar izaicinājumiem, kas pārbauda valsts un sabiedrības spēju nodrošināt sociālo tiesību ievērošanu. Pēdējos gados Satversmes tiesā saņemto pieteikumu un ierosināto lietu skaits uzskatāmi apliecina to, ka ar sociālajām tiesībām saistītie jautājumi joprojām nav zaudējuši savu aktualitāti sabiedrībā.

Viens no Latvijas valsts konstitucionālo identitāti raksturojošiem principiem ir sociāli atbildīgas valsts princips.² Šis princips balstās pārliecībā, ka ikviens cilvēks jau pats par sevi ir vērtība. Cilvēka cieņa nav jānopelna, jo tā kā viena no pamattiesībām piemīt ikvienam cilvēkam neatkarīgi no jebkādiem nosacījumiem.³ Sociālā nevienlīdzība ilgtermiņā var būtiski samazināt cilvēku ekonomisko

¹ 2011-03-01, 15.1. punkts.

² 2006-07-01, 18. punkts.

³ 2019-24-03, 17.1. punkts.

potenciālu un izaugsmes iespējas, kavējot valsts ilgtspējīgu attīstību.⁴ Demokrātiskas tiesiskas valsts ilgtspējas garants ir cilvēks, kuram ir nodrošināti apstākļi, kas nepieciešami, lai viņš varētu attīstīt sevi un būt pilntiesīgs sabiedrības loceklis. Ja cilvēks pats sev šādus apstākļus nodrošināt nav spējīgs, tad cilvēka cieņā balstītais sociāli atbildīgas valsts princips prasa, lai valsts sniedz viņam nepieciešamo atbalstu un tādējādi mazina sociālo atstumtību.

Latvija ir mūsu kopīgās mājas, par kuru ilgtspēju un attīstību mums ir jāgādā – katram savu iespēju robežās. Tādējādi sociāli atbildīgas valsts princips neaprobežojas tikai ar valsts pienākumiem. Tas prasa arī pašu Latvijas cilvēku līdzdalību un sociāli atbildīgu rīcību. Ne velti Satversmes ievadā noteikts, ka ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem un nākamajām paaudzēm.

Būtiska konstitucionāla vērtība ir saliedēta sabiedrība, kuras pamatus veido arī solidaritāte, taisnīgums, godīgums un darba tikums. Satversmē ietvertās sociālās tiesības ir viens no instrumentiem, kuri liekami lietā, lai mazinātu sociālo nevienlīdzību un stiprinātu ikvienā cilvēkā piederības un sociālā miera izjūtu. Īpaši krīzes situācijās un demokrātijas apdraudējuma apstākļos sabiedrības saliedētībai ir izšķiroša nozīme arī valsts drošības kontekstā, jo drošība nav iespējama bez sabiedrības vienotības. Sociālā atstumtība un nevienlīdzība mazina cilvēkos sajūtu, ka viņi ir piederīgi savai valstij, un var sēt neticību valsts spējai aizsargāt savus cilvēkus. Toties uz kopējām vērtībām balstīta saliedēta sabiedrība stiprina valsts spēju stāties pretī jebkuram apdraudējumam.

Novēlu ikvienam lasītājam rast atbildes uz viņu interesējošiem jautājumiem, lai mēs visi kopīgiem spēkiem veidotu tādu Latviju, kurā ikviens justos droši un apzinātos savu piederību tai.

Satversmes tiesas priekšsēdētāja

Asoc. prof., *Dr. iur.* **Irēna Kucina**

SATURA RĀDĪTĀJS

PRIEKŠVārds	4
IEVADS	8
1. VISPĀRĪGI APSVĒRUMI	13
1.1. Sociālo tiesību vispārīgs raksturojums un nozīme demokrātiskā tiesiskā valstī	13
1.2. Satversmes 109. un 110. pantā ietvertu sociālo tiesību sasaiste ar:	16
1.2.1. vispārējiem tiesību principiem	16
1.2.2. citām Satversmes normām	26
1.2.3. starptautiskajām tiesībām	33
1.2.4. Eiropas Savienības tiesībām	39
2. AR SOCIĀLAJĀM TIESĪBĀM SAISTĪTĀ TERMINOLOĢIJA	43
2.1. Satversmes 109. pantā lietotie termini	43
2.1.1. Ikviens	43
2.1.2. Sociālais nodrošinājums	43
2.1.2.1. Sociālā apdrošināšana	43
2.1.2.2. Sociālā palīdzība	45
2.1.3. Vecums, darbnespēja, bezdarbs un citi likumā noteiktie gadījumi	46
2.1.3.1. Vecums	46
2.1.3.2. Darbnespēja	47
2.1.3.3. Bezdarbs	48
2.1.3.4. Citi likumā noteiktie gadījumi	48
2.2. Satversmes 110. pantā lietotie termini	50
2.2.1. Valsts	50
2.2.2. Aizsardzība un atbalsts	51
2.2.3. Laulība	52
2.2.4. Ģimene	52
2.2.5. Vecāku tiesības	54
2.2.6. Bērna tiesības	55
2.2.7. Bērns ar īpašām vajadzībām (invaliditāti)	57
2.2.8. Bērns, kas palicis bez vecāku gādības	58

3. NO SOCIĀLAJĀM TIESĪBĀM IZRIETOŠIE VALSTS PIENĀKUMI	61
3.1. No Satversmes 109. panta izrietošie valsts pienākumi	61
3.1.1. Pienākums izveidot sociālā nodrošinājuma sistēmu	62
3.1.2. Pienākums pienācīgi veikt pasākumus sociālā nodrošinājuma jomā	69
3.1.2.1. Sociālās apdrošināšanas joma	69
3.1.2.2. Sociālās palīdzības joma	75
3.1.3. Pienākums ievērot vispārējos tiesību principus, veidojot sociālā nodrošinājuma sistēmu	81
3.2. No Satversmes 110. panta izrietošie valsts pienākumi	87
4. SOCIĀLO TIESĪBU IEROBEŽOJUMI	97
4.1. Vispārīgas piezīmes	97
4.2. Ierobežojuma noteikšana ar likumu	100
4.3. Ierobežojuma leģitīmais mērķis	102
4.4. Ierobežojuma atbilstība samērīguma principam	106
4.4.1. Izraudzīto līdzekļu piemērotība leģitīmā mērķa sasniegšanai	107
4.4.2. Izraudzīto līdzekļu nepieciešamība	108
4.4.3. Rīcības atbilstība	110
NOLĒMUMU RĀDĪTĀJS	115

IEVADS

Sociālās tiesības līdztekus tiesiskās vienlīdzības principam, tiesībām uz īpašumu un tiesībām uz taisnīgu tiesu ir Satversmes tiesā visbiežāk aizstāvētās pamattiesības. Tādēļ likumsakarīgi, ka ceturtais Satversmes tiesas judikatūras grāmatžurnāls veltīts tieši sociālajām tiesībām.

Pie sociālajām tiesībām pieder visupirms Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 109. pantā nostiprinātās tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Tomēr sociālās tiesības ietvertas arī citos Satversmes pantos. Raugoties no Satversmes tiesas judikatūras skatpunkta, aktuālākais no tiem ir Satversmes 110. pants, kas garantē valsts aizsardzību laulībai, ģimenei, vecāku un bērnu tiesībām un aptver ne tikai pilsoniskās, bet arī sociālās un ekonomiskās tiesības. Līdz ar to šajā grāmatžurnālā apkopota Satversmes tiesas judikatūra par sociālajām tiesībām, kas ietvertas Satversmes 109. un 110. pantā.

Jau pirmajā spriedumā, kurā vērtēta apstrīdētās normas atbilstība sociālajām tiesībām, Satversmes tiesa atzina, ka šīs tiesības atšķiras no pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Sociālo tiesību īstenošana ir atkarīga no valsts ekonomiskās situācijas, tādēļ valstij šajā jomā ir plaša rīcības brīvība. Tomēr, kā īpaši uzsvērts tā sauktajās ekonomiskās krīzes lietās, valstij ir pienākums nodrošināt sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā un no šā pienākuma valsts nevar atkāpties. Sociālo tiesību minimums kalpo tam, lai ikvienai personai nodrošinātu iespēju dzīvot tādu dzīvi, kas atbilst cilvēka cieņai. Savukārt cilvēka cieņa prasa, lai persona spētu sev nodrošināt vismaz pārtiku, apģērbu, mājokli un medicīnisko palīdzību, kā arī spētu īstenot tiesības uz pamatizglītību un piedalīties sociālajā, politiskajā un kultūras dzīvē. Turklāt sociālās tiesības nodrošināmas ne vien personai individuāli, bet arī ikvienai ģimenei kā kolektīvai sociālai vienībai, ar to saprotot sociālo un ekonomisko aizsardzību laulībai, vecākiem un bērniem.

Satversmes tiesa ir izskatījusi vairāk nekā 60 lietu par Satversmes 109. un 110. pantā ietvertajām sociālajām tiesībām. Šajā grāmatžurnālā izmantotas atziņas no 68 nolēmumiem. Visupirms sniegts vispārīgs sociālo tiesību raksturojums un

aplūkota sociālo tiesību sasaiste ar citiem tiesību sistēmas elementiem. Pēc tam analizēta ar sociālajām tiesībām saistītā terminoloģija, konkretizēti no sociālajām tiesībām izrietošie valsts pienākumi, kā arī aplūkota Satversmes tiesas judikatūra lietās, kurās valsts ir ierobežojusi personas sociālās tiesības.

Grāmatžurnāla tekstā atsauces uz nolēmumiem veidotas saīsinātā formā, norādot vienīgi lietas numuru un attiecīgo nolēmuma punktu. Pilnīga informācija par katru izmantoto nolēmumu atrodama nolēmumu rādītājā – tajā iekļautas arī norādes uz grāmatžurnāla nodaļu, kurā nolēmums pieminēts.